

“BANKLARDA ICHKI AUDITNI XALQARO AUDIT STANDARTLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH”

Karamatova Noiba Xusnutdinovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

"Buxgalteriya fakulteti" "Audit" kafedrasida katta o'qituvchisi

email: noibakaramatova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklari ichki auditini xalqaro audit standartlari talablari asosida tashkil qilish va o'ziga xos jihatlari, shu jumladan, bank ichki auditida xalqaro standartlarni qo'llashning xususiyatlari va tijorat banklarining moliyaviy hisobotlarini audit qilish jarayonida va ichki auditni tashkil qilinishida o'ziga xos jihatlari va audit tekshiruvini amalga oshirishdagi o'ziga xos jihatlari ochib berilgan va yoritilgan.

Kalit so'zlar: AXS, risk, ichki audit xizmati, reja, ichki audit dasturi, audit tekshiruv natijasi, ichki audit hisoboti, ichki audit tavsiyalari.

Xalqaro integratsiyalashuv amaliyoti natijasida xorij davlatlarining banki tizimi bo'yicha konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlarini shakllantirish jarayonida ichki audit xizmatining roli va ularda amaliyotining ta'siri va auditorlik risklarini hisoblash metodikasining ta'sir doirasini hisoblash jarayonidagi muammolarni yechimini topish uchun xalqaro talablarga mos ravishda moliyaviy hisobotlarni tuzish va ularni ichki audit tomonidan rejalashtirish masalasini yechimini topish muhim hisoblanadi. Bank tizimida ichki audit risklarini aniqlash va ularni baholash, shu asosda risklarni minimallashtirish, risklarni baholashda xalqaro audit standartlaridan foydalanish bo'yicha ilg'or chet el tajribalaridan O'zbekiston bank tizimida foydalanish natijasida tijorat banklarini ichki auditini samarali tashkil qilish imkoniyati yaratiladi.

Auditning Xalqaro Standartlari - AXS (International Standards of Auditing - ISAs) Buxgalterlarning Xalqaro Federatsiyasi BXF (International Federation Accountants - IFAC) tarkibidagi Auditorlik Amaliyoti bo'yicha Xalqaro Komitet - AAXK (International Auditing Practice Committee) tomonidan ishlab chiqiladi. IFAC 1977-yil 7 oktabrda tashkil topgan. Ushbu Federatsiyaga dunyodagi 100 dan ortiq mamlakatlarning, shu jumladan O'zbekistonning ham, milliy buxgalterlik jamoat tashkilotlari a'zo bo'lib kirgan.

Auditning Xalqaro Standartlariga muvofiq auditorlik faoliyatining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat: halollik, haqqoniylik, mustaqillik, maxfiylik va puxta bilimga egalik (kompetentlilik).

Standartlashtiriladigan har bir obyekt bo'yicha 100 ta raqam (pozitsiya) berilgan. Standartlash obyektlari 11 ta bo'lgani uchun jami 1100 standart ishlab chiqilishi mumkin. Amaliyotda bunday miqdordagi standartlar uchun ehtiyoj bo'lmaganligi sababli ularning ko'pchiligidan foydalanilmaydi. Masalan, «Rejalashtirish» (300-399) deb nomlangan standartlash obyekti uchta standartdan iborat: 300-«Rejalash-tirish», 310- «Biznesni bilish», 320-«Auditda muhimlik». Demak, rejalashtirish masalalari bo'yicha yana 7 ta standart qabul qilish mumkin. Bundan tashqari, har bir standartga 10 tagacha substandart ochish mumkin. Bizga ma'lum bo'lgan manbalar asosida Auditning Xalqaro Standartlarini va ularning qisqacha mazmunini quyidagi jadval ko'rinishida keltiramiz.

Ushbu standartlar xalqaro miqyosda auditorlik faoliyatining sifati va mavqeini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu standartlar va me'yorlar bir qancha sohalar bo'yicha ishlab chiqiladi:

- a) audit bo'yicha xalqaro me'yorlar;
- b) boshqaruv hisobining xalqaro amaliy qoidalari;
- v) jamoat sektori bo'yicha xalqaro me'yorlar.

Iqtisodiyotni liberallashtirish jarayonida muhim masala tijorat banklaridagi ichki audit xizmatini to'g'ri tashkil etish va ular tomonidan bankning raqobatbardoshligini aniqlash imkoniyati yaratiladi. O'zbekiston Respublikasida tijorat bank tizimi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar ayniqsa auditning xalqaro standartlarini bank amaliyotiga joriy qilinishi ularning faoliyati va moliyaviy hisobotlarining shaffofligini yanada oshiradi va chet ellik hamkorlar bilan teng sharoitda hamkorlik qilish imkoniyati yaratiladi va natijada tijorat banklarining shaffofligi, ko'rsatkichlarining umum foydalaniladigan shaklda tayyorlanishiga imkoniyat yaratiladi. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida O'zbekiston Respublikasi bank tizimi, shu jumladan, xizmat ko'rsatish sifati xalqaro talablarga mos ravishda amalga oshirilishiga va moliya institutlarida xalqaro standartlarga mos ravishda yuritilishi bank-moliya tizimining yanada rivojlanishga imkoniyat yaratadi. "O'zbekiston Respublikasi moliya-bank tizimida uzoqni ko'zlab olib borilgan islohotlar natijasida, moliyaviy barqarorlikka erishildi.

Bu borada statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, tashqi omillarning O'zbekiston Respublikasi moliya-bank tizimi barqarorligiga salbiy ta'sirlarining oldini olish borasidagi chora-tadbirlar doirasida tijorat banklari kapitalining yetarliligiga katta e'tibor berilmoqda. Mamlakatimiz moliya-bank tizimi barqaror va ishonchli faoliyat yuritib, yuqori ko'rsatkichlarga erishmoqda. 2012-yilda bank tizimining jami kapitali 24,3 foizga, so'nggi uch yilda esa ikki barobarga ko'paydi"1, degan edi. Lekin bunday keyin ham O'zbekiston Respublikasida yana bank tizimi rivojlanishiga katta e'tibor berilmoqda. Bunda bank tizimining bunday rivojlanishiga ichki audit va auditning xalqaro standartlarini amaliyotga joriy etilishi natijasida bank sohasidagi ko'rsatkichlarning shaffofligi yanad oshganligini ko'rishimiz mumkin.

Tijorat banklarida ichki auditni boshqarish va uning natijalarini tahlil qilishda tegishli auditorlik hisobotlarini taqdim qilishi lozim. Bunda xato va kamchiliklar hamda ularning oqibati natijasida bank faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Bundan tashqari, ichki auditning maqsadida ichki auditor ma'lumotlarni kompyuter dasturi yordamida qayta ishlashi masalasi muhim hisoblanadi. Ichki audit tomonidan tekshirish amalga oshirilganda bir qator afzalliklarga ega bo'ladi. Bulardan eng asosiylari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- tekshirish uchun ketadigan vaqt keskin kamayadi.
- qayta ishlanib olingan ma'lumotlarning ishonchliligi ortadi.
- ma'lumotlarni qayta ishlash natijasida olingan hujjatlarning sifati yuqori bo'ladi.
- auditorning ma'lumotlar bilan ishlashi qulaylashadi.

Buning natijasida auditorlik tekshuruvida qatnashayotgan mutaxassislarining e'tiborini yana ham muhimroq bo'lgan ishlarga qaratilib, moliyaviy hisobotni to'liqroq tahlil qilish, bankdagi hisob va ichki nazorat tizimi to'g'risida rahbariyatga batafsilroq ma'lumot berish uchun sharoit yaratiladi. KATlardan foydalangan holda olinadigan ma'lumotlar o'zining tezkorligi, to'liqligi va ko'p variantlilik bilan ajralib turgani uchun auditorga u yoki bu iqtisodiy hodisa to'g'risida aniqroq fikr bildirish va uni baholash imkonini beradi. Shuning uchun ham auditor o'z faoliyatida kompyuterlarning o'rnini to'g'ri belgilay olish va uni mukammal o'rganishga harakat qilishi lozim. Ichki bank auditi tomonidan amalga oshiriladigan tekshiruvlarning auditning xalqaro standartlari asosida o'tkazilishida auditorlik risklari quyidagi tartibda baholandi.

Hozirgi vaqtga kelib ko'p hollarda ichki auditorlarning funksiyalari, hatto o'z kompaniyasi tarkibiy bo'linmalari buxgalteriya hisobotlarini tekshirish doirasidan ham chetga chiqadi. Ichki auditorlar korxonaning iqtisodiy siyosati va boshqaruv masalalarida ko'proq ishtirok etmoqdalar. Ichki auditorlar yuqori malakali mutaxassislar bo'lib, o'z maqomiga ko'ra katta vakolatlarga ega. Ularning majburiyatlari doirasiga ko'proq quyidagilar kiradi:

operatsion audit –boshqaruv masalalari bo'yicha korxonaning turli tarkibiy bo'linmalariga maslahat berish kabi faoliyat (masalan, marketing ishlarini baholash, korxonalar tarkibiy tuzilmasini baholash va sh. k.);

muvofiqlik auditi – ushbu korxonalar bo'linmalari faoliyati, uning ma' - muriyati va zarur bo'lganda yuqori organlar tomonidan belgilangan yoki qonun hujjatlarida ko'rsatilgan qoidalarga muvofiqligini tekshirishdan iborat. Masalan, tuzilgan shartnomalarni yuridik talablar nuqtai nazaridan tekshirish va baholash, risklarni kamaytirish va h.k.

Tijorat banklari ichki auditni amalga oshirishda auditning xalqaro standartlarini qo'llash va uni tadbiq etishda tegishli tashkiliy ishlarni bajarish, moliyaviy hisobotlarni

shakllantirishda xalqaro audit standartlari asosida auditorlik amallarini bajarish lozim va bunda fikrimizcha quyidagilarni ta'kidlab o'tish kerak:

1) ichki audit tizimiga xalqaro audit standartlarini joriy qilish natijasida banklarning ichki auditini amalga oshirish metodikasi asosida ichki auditni rejalashtirish, audit metodologiyasi asosida risklarni baholash bo'yicha takliflar berish;

2) xalqaro audit standartlarini bank ichki auditi amaliyotiga joriy qilish orqali uning usullari va texnikasi, bank buxgalteriya hisobidagi ishchi schyotlar rejasi, hisob registrlari, hujjatlar aylanishini komp'yuter tizimida tegishli dastur asosida nazorat qilish metodikasini ishlab chiqish;

3) xalqaro audit standartlar asosida ichki audit uslubi-yotini ishlab chiqish va ichki audit xodimlari faoliyatini rejalashtirish, auditor va auditor yordamchilari o'rtasida xizmat vazifalarini taqsimlash, ichki audit rejasi va dasturini ishlab chiqish, bosh auditorni huquq va majburiyatlarini belgilash.

4) banklarda qabul qilingan hisob tizimini ichki audit tomonidan nazorat qilish usullarini belgilash, bankning faoliyati bo'yicha tahliliy amallarini bajarilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son, <http://lex.uz/docs/310704890>

2. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnomasi. 2020-yil 25-yanvar/. -Toshkent: "O'zbekiston", 2020 - 46 b.

3. Аликсенов А.С. Международные стандарты финансовой отчетности. -М.: Издательство Юрайт, 2018.-404с.

4. Агеева О.А. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для вузов. / О.А. Агеева, А.Л. Ребизова. -М.: Юрайт, 2013. - 447.

5. Ибрагимов А.К., Марпатов М.Д., Ризаев Н.К. Халқаро молиявий ҳисобот стандартлари асосида банкларда бухгалтерия ҳисоби. Ўқув қўлланма. -Т.:Молия, 2010. -272б. Б.64-65.

6. Дусмуратов Р.Д., Тулаев У.И. Молиявий ҳисобот: назарий, услубий ва амалий жиҳатлари. -Т.: "Extremum-Press", 2012, -144 б.

7. Ибрагимов А.К., Умарова З.А., Ҳотамов К.Р., Ризаев Н.К. - "Тижорат банкларида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари" ўқув қўлланма. - Т. : "IQTISOD - MOLLYA" нашри, 2019-241 б.

8. Ибрагимов А.К., Очиллов И., Ризаев Н. "Молиявий ва бошқарув ҳисоби".-Т.: "Иқтисод-молия". -2009. -367 б.